

GRM

**GRUP DE RECERCA
SOBRE MIGRACIONS**

*Grup de Recerca sobre Migracions (GRM)
Working Paper núm. 1*

*Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona, 2013*

MIGRACIONS JUVENILS I DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL

*Anna Vilaseca; Eduard Trepal
(Fundació del Món Rural)*

WP-GRM-2013-1

Les opinions expressades pels autors en aquest document no representen el punt de vista del GRM ni de la UAB sinó únicament el dels mateixos autors.

Resum: La pèrdua de població juvenil de les comarques rurals catalanes és un procés creixent des de l'any 2008 que té una incidència molt important en la realitat territorial (mà d'obra, creació d'empreses, dinamisme socioeconòmic...). Si ho analitzem en el context econòmic actual aquest procés pren encara més rellevància degut a la urgència de dibuixar i estructurar eines i estratègies futures possibles i estables que permetin les societats rurals adaptar-se al que cada cop més és un canvi en el model econòmic existent. El retorn de població juvenil al medi rural, objectiu principal del projecte ODISSEU, esdevé una estratègia vital per incrementar la capacitat resilient de les zones rurals i garantir-ne un futur estable i adaptat a la nova realitat.

Paraules Clau: joventut, rural, ocupació, envelliment, arrelament, retorn.

Autors: Anna Vilaseca* i Eduard Trepà*

***Resumen:** La pérdida de población juvenil de las comarcas rurales catalanas es un proceso creciente que tiene una incidencia muy importante a nivel territorial (mano de obra, creación de empresas, dinamismo socioeconómico...). Si lo analizamos en el contexto económico actual este proceso toma más relevancia debido a la urgencia de dibujar y estructurar herramientas y estrategias futuras posibles y estables que permitan a las sociedades rurales adaptarse al que cada vez más se convierte en un cambio en el modelo económico existente. El retorno de población juvenil al medio rural, objetivo principal del proyecto ODISSEU, deviene una estrategia vital para incrementar la capacidad de resiliencia de las zonas rurales, para garantizarles un futuro estable y adaptado a la nueva realidad.*

***Palabras clave:** juventud, rural, ocupación, arraigo, retorno, envejecimiento.*

***Autores:** Anna Vilaseca* y Eduard Trepà**

*Anna Vilaseca (anna.vilaseca78@gmail.com); Eduard Trepà (eduard.trepà@fmr.cat).
Fundació del Món Rural (Av. Prat de la Riba, 27 Altell 1a, 25008, Lleida. www.fmr.cat)

MIGRACIONES JUVENILES I DESENVOLUPAMENT TERRITORIAL

1-Introducció

El procés d'envelliment que han d'afrontar les zones rurals a Catalunya esdevé més important a mida que va passant el temps. Si ho analitzem en el context econòmic actual aquest procés pren encara més rellevància degut a la urgència de dibuixar i estructurar eines i estratègies futures possibles i estables que permetin les societats rurals adaptar-se al que cada cop més és un canvi en el model econòmic existent. La situació s'agreuja amb la marxa de la població jove cap a zones urbanes, en major o menor mesura, i degut a diferents aspectes, que analitzarem per veure com es dibuixa en la realitat la pèrdua d'aquesta població.

Si observem amb perspectiva històrica, l'estudi i l'anàlisi de l'entorn rural s'ha centrat principalment en com evolucionava el sector primari i els factors que el condicionaven (pèrdua de població activa, falta de relleu generacional, política agrària...). Les polítiques d'intervenció dutes a terme han seguit aquesta línia i s'han centrat en frenar les dinàmiques negatives del sector agrari coordinades amb millores d'infraestructura i serveis més globals. Pel que fa a la situació de la joventut rural s'ha seguit aquesta dinàmica i l'anàlisi ha centrat el seu focus en el foment del relleu generacional, la formació del professional agrari i l'associacionisme.

Ja fa uns anys, sobretot a partir del canvi de segle, que es tracta el desenvolupament rural i per tant, la joventut rural, amb una perspectiva integral que va més lluny de l'estrictament agrari i que compta amb la intervenció transversal de tots els nivells administratius a més de col·laboracions públic - privades. Per treballar en aquesta línia també cal tenir en compte una metodologia de treball més participativa que compti amb la participació directa dels mateixos joves i agents socials, quan parlem de polítiques de joves, però també quan parlem de desenvolupament rural en general. Practicar el *botom up* és el més sensat per integrar administració, agents privats i societat en el desenvolupament del seu propi territori, i a la llarga, el més eficient.

És un objectiu principal per la Fundació del Món Rural (FMR) donar a conèixer la realitat socioeconòmica del món rural català i elaborar propostes que intentin millorar-ne la seva qualitat de vida seguint les premisses descrites amb anterioritat. Per aquest

motiu des de l'any 2010 la FMR treballa el comportament de la joventut rural i com aquest té una incidència en la seva mobilitat.

El treball realitzat s'ha dut a terme amb dos projectes principals. El primer, conjuntament amb la Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya, va ser encarregat l'any 2010 a la Universitat de Barcelona l'estudi "*Món rural i joventut a Catalunya*". El segon, que encara s'està desenvolupant, és el projecte "*ODISSEU. Programa per al retorn i la inserció laboral de joves al medi rural*" que realitzem conjuntament amb l'Associació d'Iniciatives Rurals de Catalunya (ARCA), El Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural i la Direcció General de Joventut del Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya¹. El treball que exposarem és fruit d'aquests dos projectes i respon a la idea de respondre a unes preguntes bàsiques: perquè un jove decideix marxar fora de l'àmbit rural? I perquè un jove decideix tornar a implantar-se en un municipi rural?

Darrera la resposta a aquestes preguntes podem trobar moltes recomanacions a l'hora de frenar el procés d'envelliment que hem comentat i al mateix temps fer paleses les mancances organitzatives i d'infraestructures que les zones rurals tenen. Per fer-ho estructurarem l'article en sis apartats que pretenen descriure l'itinerari en la vida d'un jove i la incidència que tenen els moments importants en el seu desarrelament, analitzar els moviments migratoris dels i les joves arreu del territori i reflexionar sobre la metodologia que porta a terme el projecte ODISSEU.

2-Allò que significa ser rural

El fenomen de les migracions dels i les joves rurals està molt relacionat amb el concepte d'arrelament, sentiment de pertinença que els apropa o els allunya de forma operativa i també simbòlica als seus llocs d'origen. En ambdues situacions, **l'arrelament** és una condició prèvia al retorn, que caldria analitzar en profunditat i podria molt bé ser una línia de recerca que ens aportés més coneixement acadèmic i en el camp de la intervenció.

Existeixen factors estructurals que promouen o inhibeixen aquest arrelament. Condicionants que són eminentment rurals com la xarxa d'infraestructures, la implantació de NTIC, la dotació i adequació de serveis en general i els d'atenció a les

---

¹ Vegeu: <http://www.fmr.cat/projecte/odisseu/>

persones en particular, o les opcions laborals que incideixen de forma prominent en la sensació dels i les joves a l'hora de plantejar-se el retorn al medi rural. Per aquest motiu en aquest apartat ens centrarem en les **representacions socials i les teories de la identitat social**, i com aquests dos constructes poden incidir decisivament en el retorn o el no retorn jove i rural. Aquestes teories ens poden ajudar a entendre les trajectòries individuals dels i les joves rurals i frenar l'impacte de la migració rural-urbana, i sobretot a centrar la intervenció en determinats col·lectius diana o en determinats generadors de realitat (discursos, *mass media*, educació...).

En aquest sentit, partim d'unes preguntes: quines atribucions té, avui, ser rural? Ser rural apropa o allunya als i les joves d'aquest origen?

2.1-Les representacions socials

Les *representacions socials* són processos que produeixen els significats que les persones necessiten per a comprendre, actuar i orientar-se en el medi social. Són teories de sentit comú que permeten descriure, classificar i explicar els fenòmens de les realitats quotidianes (Ibáñez, 1988). En el marc que ens ocupa, hem de considerar quines són aquestes representacions del ser rural, i també del ser urbà, i calibrar fins a quin punt són estereotipades i excessivament contraposades. Malgrat segurament existeixen una bateria de distorsions, ens pot oferir molta informació per exemple, analitzar fins a quin punt s'escauen amb els canvis que ha sofert el món rural català, sobretot en les últimes dècades, i com això incideix en el fet que part dels i les joves marxïn o es quedin.

Les representacions socials estan definides pel context socioeconòmic i cultural. A Catalunya, en l'últim segle hem assistit a un seguit de canvis molt potents en el món rural: La mecanització , la intensificació dels conreus i la potencial deslocalització han portat a que el paper estrictament de productor agrari hagi passat a ser un paper de conservació, de producció de qualitat alimentària, de generador de qualitat de vida, oci i serveis. La diversificació d'activitats ens ha portat a una desvinculació cada vegada més clara entre el sector agrari i la ruralitat. Ens trobem en un progressiu procés de desagrarització del món rural. Però malgrat que les zones rurals hagin canviat econòmica, social i culturalment, sembla ser que la representació social d'allò rural s'ha quedat molt per endarrere de la realitat. Aquest allunyament es veu reforçat per diversos discursos negatius o 'allunyadors' d'allò rural-agrari, com per exemple els de les intensíssimes migracions camp-ciutat dels anys 60 i 70 a Catalunya, que van empènyer a

joves, sobretot dones, a la convicció de que “a ciutat es viu millor”, i “hi ha més oportunitats”.

Aquest seguit d'intensos esdeveniments tenen una implicació molt potent a nivell d'identitats socials. Tal i com exposa Fátima Cruz, amb els canvis estructurals tant significatius, és de comprendre que es tambalegin els fonaments de la identitat rural, i que la diversificació econòmica sigui part d'un procés més ampli que avarca també la diversificació cultural, social, política i 'representacional' dels espais i les poblacions rurals (Cruz, 2006).

Ens trobem, doncs, enmig del solapament de dues vies; la dibuixada sobre una representació d'allò rural antiga i agrària, associada a uns atributs negatius d'endarreriment i ignorància, i una altra de nova, molt viva i canviant, que gira al voltant del terme *qualitat de vida*, i s'associa a naturalesa, serenitat, tranquil·litat, salut... Cal observar amb atenció aquest procés de redefinició d'allò rural des del punt de vista de les singularitats territorials, que són moltes. De fet, el concepte de ruralitat no existeix com a ens genèric, sinó que està compost d'aquestes singularitats. Al mateix temps, cal preguntar-nos quins d'aquests atributs són més potents en cada etapa del cicle vital dels i les joves. Quina d'aquestes dues representacions de rural és més vigent? Quina potència té cada una en les etapes primerenques de la joventut? i en les més adultes?

En l'estudi *Món rural i joventut a Catalunya* (Domínguez *et al.*, 2010), es varen identificar diferents moments del cicle vital (que analitzarem més endavant) que suposen un trencament, o allunyament, amb el món rural i per tant, nodes molt importants en aquest procés: el trencament degut a motius educatius, el trencament degut a motius laborals i el trencament degut a motius residencials o d'emancipació. Si a aquests moments de trencament hi afegim la construcció social de la idea de rural ruda encara vigent, obtenim un escenari on la tendència migratòria pot ser complicada de revertir si no ens enfrontem amb tots aquells aspectes a tenir en compte en aquest procés.

La *teoria de la identitat social* de Henri Tajfel i John Turner (1979) segurament ens pot ajudar a ubicar la resposta. Aquesta teoria exposa com les representacions socials tenen la funció constitutiva de les identitats socials. Aquestes, alhora, ens autodefineixen en funció de la nostra pertinença a un grup social, carregat de representacions, i ens

orienten les conductes individuals. Segons aquesta teoria, si l'individu, a través de la comparació entre grups, aconsegueix una identitat social satisfactòria, intentarà conservar-la i inclús expandir-la. En canvi, si el que aconsegueix l'individu és una identitat social insatisfactòria, segurament buscarà el canvi i buscarà estratègies per assolir-lo.

Així doncs, veiem com el subjecte 'jove rural' pot tenir moltes vessants d'anàlisi. Hem dit que rural té, encara associada, una representació social molt potent que l'ancora a agrari-passat, i al mateix temps, segurament precipitat per la conjuntura econòmica, hi ha una representació social més nova que s'associa a valors emergents que s'englobarien sota l'epígraf d'un *estil de vida saludable i natural*, i que convindríem a dir que té atributs eminentment positius. Però al mateix temps, el concepte jove també varia substancialment en quan a la potència que té cadascuna d'aquestes representacions en el moment vital en el que es troben els i les joves: segurament, a un jove que acaba de deixar l'educació secundària i està a punt d'endinsar-se en l'aventura d'estudiar i viure en una ciutat, la urbanitat li aporta oci, descoberta i independència, que són atributs molt més positius i potents que no pas la pau i la tranquil·litat que li ofereix la seva vida al poble. En canvi, per un jove ja adult que vol formar la seva família o bé instal·lar-se més definitivament, la potència d'aquests últims serà molt més alta. Per tant, hem d'ubicar les nostres actuacions en funció d'on se situen en aquests dos eixos. Potència positiva i negativa del que ens aporta ser rural, i quan.

Evidentment, i paral·lelament a aquesta situació actual, cal treballar per canviar i matissar aquesta concepció de rural i agrari ancorada en el passat, i presentar-la des de tots els emissors de discurs possibles, també i sobretot des del sector agrari i ramader.

Així doncs, vist l'encara creixent flux migratori jove rural-urbà, podria semblar lògic pensar que la identitat social que aporta el grup rural, o bé és insatisfactòria o bé, almenys, no és suficientment potent com per aguantar l'arrelament dels i les més joves. Al mateix temps, però, en l'actual conjuntura econòmica, les zones rurals suposen uns valors molt demandats per als no tan joves, en un moment del seu cicle vital en el que volen formar una família i estabilitzar-se.

Així, ens trobem en l'ull de l'huracà; encarant bé aquesta redefinició de la representació d'allò rural i reforçant la d'agrari, en un context de crisi, ens podem trobar en un moment únic per repensar aquesta identitat i intentar que esdevingui el suficientment

satisfactòria com per a atraure els joves que han marxat a estudiar i estan davant del dubte de plantejar-se el proper pas del seu cicle vital al medi rural.

3-Moments de trencament, mobilitat, perfils i arrelament dels joves

Abans de poder quantificar l'intercanvi de població jove entre zones rurals i urbanes cal tenir clar quins són els motius pels quals aquesta població decideix moure's del seu origen i en quin moment de la seva vida decideix fer-ho. Aquest procés respon de vegades a decisions obligades per l'entorn i altres vegades respon a decisions personals.

A l'estudi *Món rural i joventut a Catalunya* (Domínguez *et al.*, 2010), es va utilitzar una doble metodologia, la quantitativa i la qualitativa per detectar i quantificar el procés de pèrdua de població jove de les zones rurals i identificar quins aspectes intervenen en el desarrelament amb el seu origen. En aquest punt ens interessa analitzar la part qualitativa de l'estudi on a partir de la informació obtinguda a partir de grups de treball i entrevistes personals, es van estipular quatre perfils de jove rural tenint en compte els moments més importants en la vida d'una persona i diferents tipus de mobilitat motivada per diferents aspectes derivats del mateix entorn rural.

3.1-Moments de transició

Es van identificar tres moments importants en la vida d'un jove que són susceptibles de motivar canvis importants pel que fa a la seva marxa i possible desarrelament:

- Moment de transició Educatiu.
- Moment de transició Laboral.
- Moment de transició Residencial.

El primer punt de trencament identificat és l'educatiu. El joves que han superat l'etapa d'educació primària s'enfronten, en molts casos, a la realitat rural i s'han de desplaçar diàriament al nucli més proper amb centre d'educació secundària que normalment és la capital comarcal. Aquest trencament que suposa deixar cada dia el seu poble per anar a un altre poble a estudiar i formar-se ja té una importància remarcable en la vida del jove rural. Amb els joves que entren en una fase post obligatòria de l'educació passa el mateix però pot accentuar-se per la distància que han de recórrer. Anar a la Universitat a estudiar suposa un desplaçament diari en alguns casos i en

d'altres, la majoria, suposa un desplaçament que implica passar nits fora de casa. Aquest punt torna a ser vital per al jove rural que ha de decidir marxar fora de casa per poder estudiar. Cal remarcar que en la realitat catalana hi ha també molts joves urbans que prenen la mateixa decisió d'estudiar fora però els motius són diferents. O bé és perquè la seva opció formativa no es cursa a la ciutat on viu, o bé pren la decisió voluntària de marxar de casa per experimentar altres sensacions i experiències. En el cas dels i les joves rurals la decisió és pràcticament obligatòria si es vol estudiar a la Universitat.

Finalment i relacionat amb el moment de transició educatiu hem de fer esment a la possibilitat que aquest procés comenci ja a l'edat d'educació primària. Hi ha nuclis de població en zones rurals que no disposen d'escola primària i per tant els nens i nenes que hi viuen estan obligats a desplaçar-se cada dia per anar a l'escola i fins i tot abans per anar a la llar d'infants. Per tant, el possible desarrelament del jove rural comença amb l'inici de l'etapa educativa.

El segon punt de trencament és el relacionat amb el món laboral. Una vegada s'ha finalitzat l'etapa formativa s'ha de decidir on es vol treballar. En el cas dels i les joves que han cursat estudis universitaris la decisió majoritària passa per quedar-se a treballar a l'entorn urbà, que és on normalment hi ha oportunitats laborals qualificades i relacionades amb els estudis que han realitzat. En el cas dels o les joves que no escullen estudiar a la universitat trobem que el seu desplaçament per motius laborals es redueix en distància essent el mateix nucli on viu o pobles o ciutats més grans, però properes, el destí més freqüent. L'oferta de feina en aquest cas està més diversificada i per tant hi ha opcions més a prop de casa. Cal matisar que degut a la crisi econòmica aquesta realitat pot variar i fins i tot ser totalment contrària degut a la manca d'oportunitats laborals actual.

El tercer moment de canvi identificat és el que està relacionat amb els aspectes residencials. Aquest moment és el més important en la vida dels joves en general, però en la vida dels i les joves rurals té una importància especial ja que la decisió implica decidir de forma permanent la relació amb el seu lloc d'origen. Parlem de quan s'estableix l'emancipació de la família. És vident que els aspectes personals i/o de parella tenen una forta influència en aquesta decisió, però també la tenen els altres moments de transició esmentats: l'educatiu i el laboral. Pot esdevenir la culminació d'un desarrelament progressiu des de l'escola fins a la feina amb la decisió d'establir-se

lluny del seu lloc d'origen o pot ser una decisió sobtada i independent dels altres aspectes analitzats únicament impulsada per aspectes personals. És el moment transitiu més anàrquic de tots perquè hi intervenen aspectes personals moltes vegades també vinculats a altres persones.

3.2-Tipus de mobilitat

Per ajudar a definir aquests moments de trencament identificats a la vida dels i les joves rurals també s'ha tingut en compte, en relació amb la realitat de les zones rurals, quins tipus de mobilitat territorial es desenvolupen quan es viu en un municipi petit. En els darrers anys, especialment des de la dècada del 1980 la mobilitat obligada ha crescut sense parar, ens movem més vegades i cada cop ens movem més lluny. A les zones rurals aquesta mobilitat és gairebé sempre obligada degut en gran mesura a la presència o no de serveis, bàsics i no bàsics, o amb el lloc on es treballa o s'estudia, que té a veure directament amb la dispersió poblacional i l'aïllament (accés als serveis) i on hi entren factors com el cost d'aquesta mobilitat i com es desenvolupa (majoritàriament en cotxe particular). S'arriba a la conclusió que hi ha tres mobilitats principals que expliquen aquests moments de trencament i que ens ajuden a dibuixar els itineraris descrits, sempre depenent de l'edat i el motiu del desplaçament:

- Mobilitat diària.
- Mobilitat intermitent.
- Mobilitat independent.

La mobilitat diària es defineix com aquella que no implica emancipació de la llar familiar per dur a terme l'objecte que motiva la mobilitat. És la que duen a terme joves que estudien o treballen fora de casa (del seu municipi) però que hi tornen a pernoctar. És el cas dels nens i nenes que no tenen escola primària al seu poble o dels estudiants de secundària que es desplacen a diari per anar a l'institut.

La mobilitat intermitent l'entendem com aquella que suposa una independència respecte la llar familiar no definitiva. És la que duen a terme joves que estudien a la universitat o que treballen en feines temporals que obliguen a passar la setmana fora de casa i a tornar el cap de setmana (o temporades) a la llar familiar. Pot portar associada una independència econòmica parcial o total depenent dels casos.

La mobilitat independent o definitiva és aquella que respon al moment d'emancipació definitiu de la llar familiar. Porta implícita la independència econòmica i de domicili respecte la llar familiar. Depenent de l'itinerari de la vida del jove que hem descrit en els moments de trencament, aquesta emancipació pot dur-se a terme en el mateix municipi de la llar familiar o en un altre. Dependrà de la feina i de motius personals.

3.3-Perfils de joves rurals

Com a resultat de les diferents mobilitats i dels diferents moments de trencament es varen definir quatre perfils de jove rural classificats entre perfils lineals i perfils trencats. Tots descriuen el procés d'arrelament o desarrelament dels joves rurals en funció del nivell educatiu escollit, la feina i el lloc on decideixen establir-se definitivament.

El perfils lineals són aquells que responen a una lògica en el procés vital de la persona jove i que en major o menor mesura han patit un desarrelament respecte el seu municipi d'origen. Els perfils trencats no segueixen una lògica de cicle vital lineal i responen únicament a la decisió del jove d'establir-se en el seu municipi d'origen. Per tant són els que responen a un perfil de jove arrelat.

Es defineixen doncs tres perfils lineals, l'expansiu, l'obert i el recollit, i un de trencat, anomenat trencat o arrelat.

El perfil lineal expansiu està format per joves que han cursat estudis universitaris i que decideixen establir la seva residència definitiva en una zona urbana, segurament en la mateixa ciutat on han estudiat a la universitat. És el perfil de jove que pot mostrar un desarrelament més acusat ja que aquest es produeix de forma progressiva durant el seu cicle vital.

El perfil lineal obert està format per joves que han escollit formar-se amb estudis de grau mitjà i que entren a formar part del món laboral i s'emancipen en un municipi urbà, però no d'una zona urbana. Es tracta de ciutats mitjanes o petites pròximes al seu municipi d'origen. En aquest cas el desarrelament és menys acusat que en el perfil anterior degut a que la residència definitiva és més propera.

El perfil lineal recollit està format per aquells joves que un cop acabats els estudis obligatoris s'estableixen definitivament en el seu municipi d'origen i no volen ni

treballar ni estudiar fora. En aquest cas el desarrelament encara és menor ja que la residència definitiva és en el mateix municipi d'origen.

El perfil trencat o arrelat recull aquells joves que no han desenvolupat el cicle vital d'una manera lineal. Independentment dels seus estudis o feina tenen com a prioritat establir-se en el seu municipi d'origen no només per viure-hi i treballar-hi sinó a més a més per involucrar-se en el dia a dia del poble per millorar-ne les condicions de vida. Responen a un perfil molt actiu socialment i/o políticament. En aquest perfil l'arrelament que té el jove amb el seu origen fa trencar la linealitat dels altres perfils prioritzant el seu origen.

Un cop definits els moments de trencament, els diferents tipus de mobilitat que suposen i d'establir els quatre perfils que acabem de descriure, cal analitzar bé la informació en el seu conjunt per descriure quin moment és el més adequat en la vida dels joves per incidir políticament i socialment per fomentar-ne l'arrelament, ja sigui abans de la seva formació universitària fora de la llar familiar o després de la formació universitària per fomentar-ne el retorn. El projecte ODISSEU pretén precisament fer incidència en això darrer i proposa ubicar el perfil lineal expansiu com a perfil a "recuperar" (aquells que pensem que estan més desarrelats i amb els que s'han de portar a terme més actuacions), davant dels joves amb un perfil més arrelat. Els primers aportaran capital humà qualificat imprescindible per la vertebració territorial i econòmica del territori i els altres aportaran activisme social i arrelament. Es pretén fer-los coprotagonistes de la seva realitat territorial fomentant xarxes de cooperació.

4-Les migracions internes juvenils

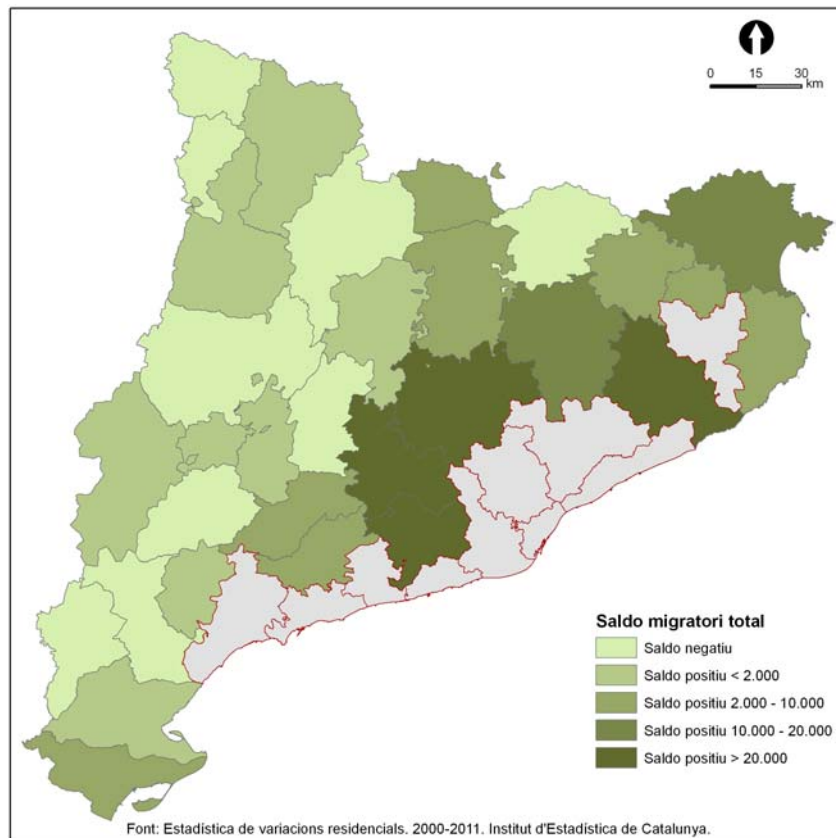
En aquest apartat es pretén analitzar el saldo migratori de les comarques rurals² entre els anys 2000 i 2011. És a dir, la diferencia d'emigració i immigració del conjunt de les comarques rurals. Les comarques rurals arrossegaven un saldo migratori positiu de finals de segle XX que com veurem s'allarga pràcticament tota la primera dècada del

---

² Seguint la classificació de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OCDE) es consideren com a rurals els municipis amb una densitat inferior als 150 habitants per km². Posteriorment aquest municipis s'agreguen en regions (en aquest cas, les comarques), que es classifiquen en tres categories, depenent de la proporció de població rural: a) regions predominantment rurals, amb més de la meitat de la població en municipis rurals, b) regions intermèdies, amb entre un 15 i un 50% de població en municipis rurals, i c) regions predominantment urbanes, amb menys del 15% de la població en municipis rurals. Si no es tenen en compte els municipis rurals, sinó regions més àmplies, es fan servir els següents criteris: a) regions predominantment rurals, amb densitats inferiors al 100 hab./km², b) regions intermèdies, amb densitats entre 100 i 240 hab./km², i c) regions predominantment urbanes, amb densitats superiors als 240 hab./km².

segle XXI. Es presenten dades del conjunt de comarques rurals, la qual cosa no vol dir que a totes les comarques hi hagi hagut un comportament similar. De fet, com observem en el mapa 1, hi ha comarques com el Ripollès, Les Garrigues, La Noguera o la Terra Alta que han perdut població en el període analitzat.

Mapa 1: Moviments migratori interiors: saldo migratori. Total (2000-2011)

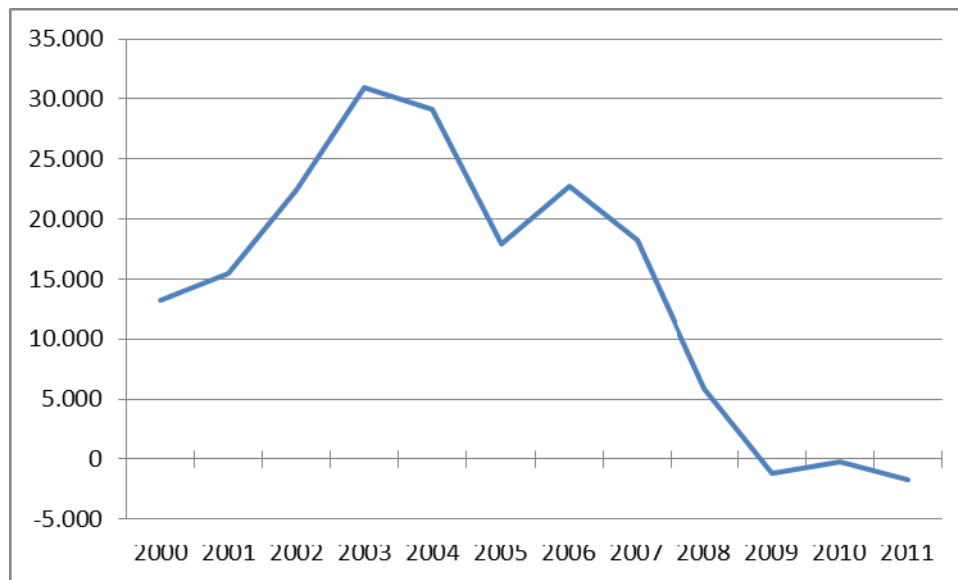

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

Com podem veure en el gràfic 1 el conjunt de les comarques rurals catalanes té un saldo migratori positiu al començar la dècada de l'any 2000 fins ben entrat l'any 2009 quan el saldo migratori passa a ser negatiu i es mantindrà a la part negativa del gràfic fins l'any 2011. Aquest canvi de tendència el podem atribuir a la crisi econòmica que comença a Catalunya l'any 2008.

El saldo migratori manté una dinàmica creixent fins l'any 2003, quan adquireix el seu màxim. Entre 2000 i 2003 les comarques rurals guanyen aproximadament 30.000 nous residents.

Gràfic 1. Evolució de la migració interior (2000-2011): saldo migratori a les comarques rurals. Saldo total.

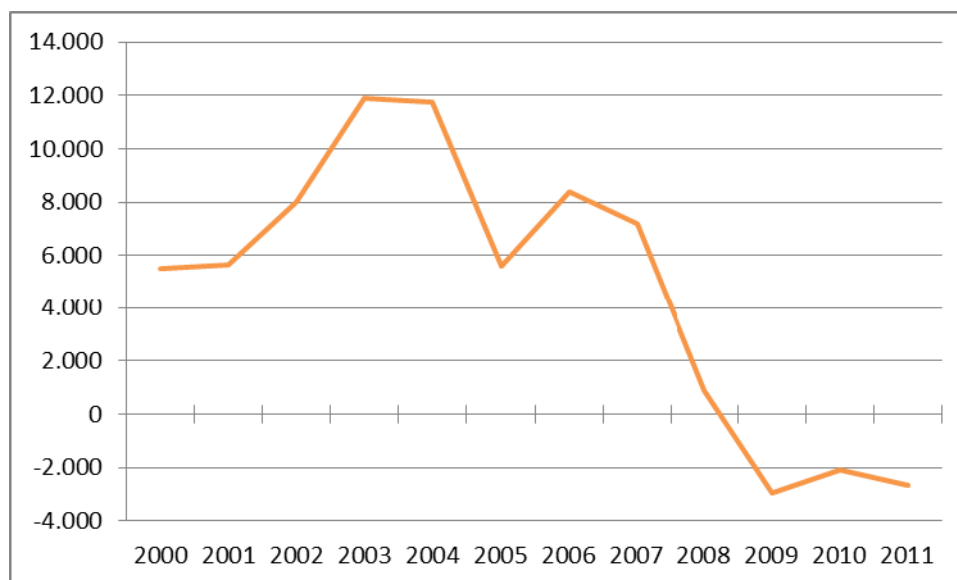
Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

A partir de l'any 2003 la dinàmica s'inverteix i tot i mantenir números positius el guany poblacional cada any disminueix amb l'excepció del 2006 en el que augmenta una mica aquest guany de residents. A partir de 2009 ens trobem ja amb un saldo migratori negatiu i una pèrdua poblacional per primer cop en la dècada de més d'un miler de persones, xifra que es modera el 2010 (saldo negatiu de 244 habitants), però es reforça el 2011, amb un saldo negatiu de 1.674 residents.

Si donem una ullada a les dades de saldo migratori de la població jove (entre 15 i 34 anys), podem apreciar en el gràfic 2 una evolució molt similar a la de la població en general, amb uns increments continuats fins al 2003 (en que gairebé s'arriba als 12.000 nous residents joves), i un descens a partir del 2004, amb un pic a la baixa el 2005 (menys de 6.000 nous joves), que es torna negatiu també el 2009, en el qual es perden gairebé 3.000 joves per moviments residencials. En els anys posteriors aquesta pèrdua

de població jove per motius residencials en el conjunt de les comarques rurals continua a un ritme constant, amb saldos negatius entre 2.000 i 3.000 joves els anys 2010 i 2011.

Gràfic 2. Evolució de la migració interior (2000-2011): saldo migratori jove a les comarques rurals.

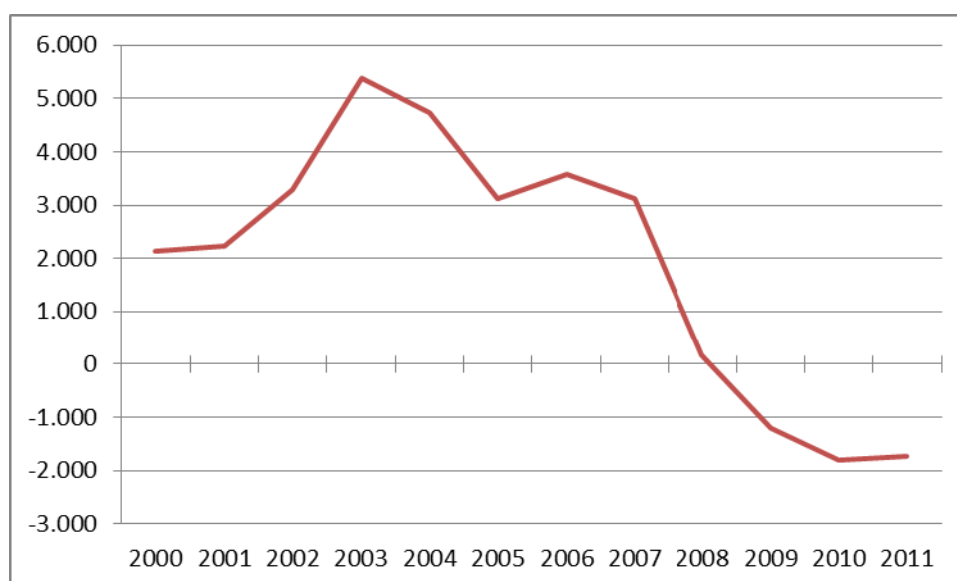

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

A l'observar les dades en deteniment ens adonem que la pèrdua de població a partir del l'any 2009 va ser causada, majoritàriament, per la pèrdua de residents joves. Les pèrdues entre la població jove gairebé tripliquen les generals, fet que ens indica que en edats superiors als 34 anys el saldo migratori continuava essent lleugerament positiu durant els anys 2009 a 2011. Com hem comentat anteriorment, la crisi econòmica esdevé una de les principals raons d'aquesta fugida de joves de les comarques rurals, segurament per motius de feina.

Aprofundim una mica més i observem el saldo migratori de les dones joves. L'evolució al llarg de la dècada és pràcticament el mateix que en els dos casos anteriors. Tot i això cal remarcar dos aspectes. El primer és que el saldo migratori negatiu dels anys 2009, 2010 i 2011 del col·lectiu de dones joves supera les pèrdues totals en el conjunt de comarques rurals catalanes. El segon és que a partir de 2010, la major part de saldos negatius a les comarques rurals entre la població jove es donen entre la població femenina.

Gràfic 3. Evolució de la migració interior (2000-2011): saldo migratori de dones joves a les comarques rurals.

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

Amb el conjunt d'aquestes dades es pot afirmar que el conjunt de les comarques rurals pateix un procés de pèrdua de població jove destacat, especialment en la població jove femenina, que segons la realitat econòmica actual s'entreveu que serà difícil de revertir. L'impacte de la pèrdua de població juvenil no només reverteix demogràficament a les comarques rurals que el pateixen (envelliment, natalitat...), sinó que també afecta directament al dinamisme econòmic (mà d'obra, creació d'empreses...).

4.1-Quin és el destí d'aquestes migracions internes?

Amb la intenció de dibuixar quin és el procés de pèrdua de població jove que hem comentat en l'apartat anterior, es varen analitzar els diferents destins dels emigrants joves (15 a 34 anys) de les comarques rurals per al mateix període 2000-2011. Per concretar l'anàlisi es van estipular tres tipologies de destí:

- Municipis rurals: municipis de menys de 2.000 habitants.
- Municipis semirurals: municipis que tenen una població d'entre 2.000 i 10.000 habitants.
- Municipis urbans: municipis que tenen una població de més de 10.000 habitants.

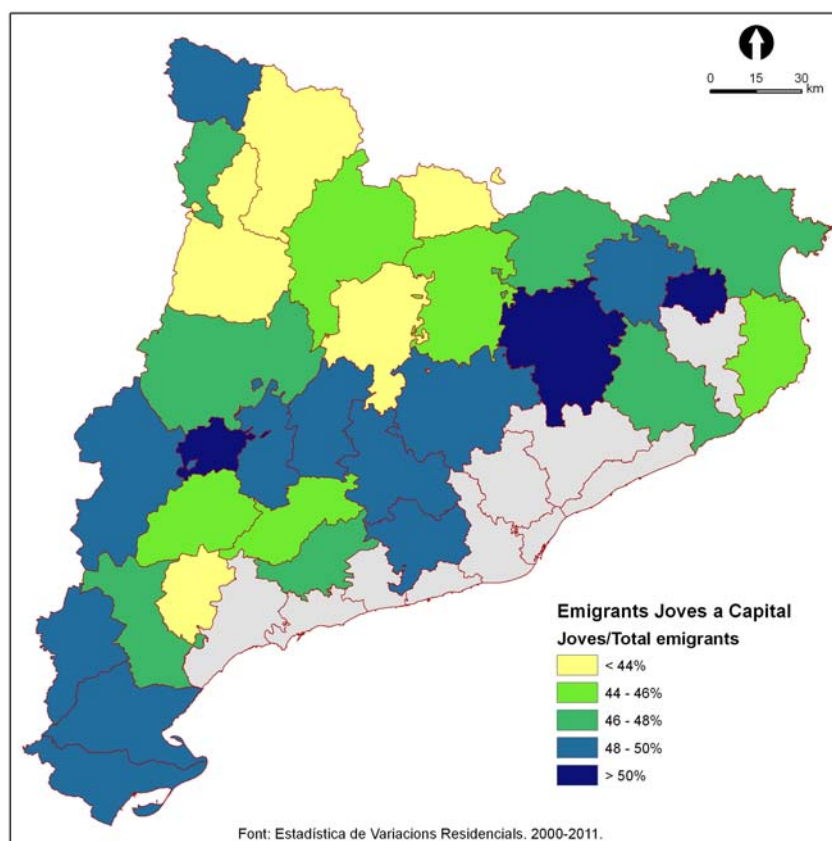

- Les capitals comarcals: tenen un consideració a part atès el seu nivell de serveis tot i que en alguns casos la població sigui reduïda.

4.1.1-Primer destí, la capital comarcal

El 48 % de les emigracions que tenen com a destí una capital comarcal en el període esmentat eren joves (d'un total de 124.000 persones). És a les comarques que envolten l'Àrea Metropolitana de Barcelona, el conjunt de les comarques de l'Ebre i la Plana de Lleida on el pes dels emigrants joves amb destinació a una capital comarcal són més elevats. Destaquen el Pla d'Urgell, el Pla de l'Estany i Osona on els joves amb aquesta destinació superen el 50 % dels emigrants totals a capitals comarcals. Tot i la distància entre les comarques totes tres responen a una tipologia comarcal molt similar. Són comarques on la capital té un pes molt elevat ja que els altres municipis de la comarca són de petita dimensió i amb una relativa poca dotació de serveis.

Mapa 2: Percentatge d'emigrants joves sobre el total d'emigrants cap a capital comarcal (2000-2011)

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

Els valors més baixos els trobem a la zona pirinenca (Pallars Jussà i Pallars Sobirà) i a l'interior de Tarragona (Priorat). En aquests casos el percentatge de joves amb destinació a una capital comarcal disminueix fins a menys del 44 %.

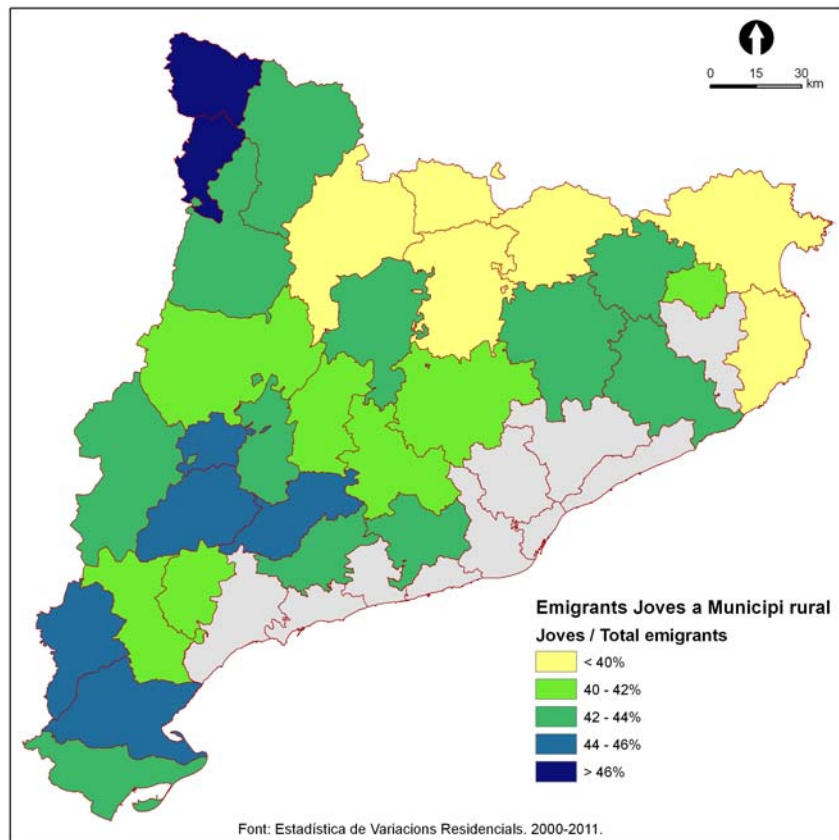
Pel que fa al pes de les dones en aquestes emigracions no és massa significatiu ja que en el conjunt de les comarques rurals és pràcticament equitatiu. Passarà el mateix amb els altres fluxos analitzats cap a altres destinacions. De tota manera es poden destacar dues grans zones on el percentatge d'emigrants joves a capitals comarcals és dominat pel sexe femení. És el cas d'algunes comarques del Pirineu de Lleida, el Prepirineu Oriental i Prepirineu i la zona de l'Empordà. En aquests casos el percentatge supera el 51,5 %.

4.1.2-Segon destí, municipi rural

Ens trobem el destí que menys destinataris aglutina (101.000 individus). Del total d'emigrants cap a municipis rurals els joves no arriben a suposar el 42 %. En aquest cas les comarques amb un percentatge superior d'emigrants joves cap a municipis de menys de 2.000 habitants són la Val 'Aran i l'Alta Ribagorça amb valors superiors al 46 % en el cas de la Val d'Aran i superiors al 50 % en el cas de l'Alta Ribagorça. Els valors més baixos es concentren al Pirineu Central i Oriental i a la zona de l'Empordà, on els percentatges són inferiors al 40 %.

Cal destacar que en aquesta categoria de destinació el pes de les dones joves és lleugerament superior als dels homes joves amb 50,7 % dels emigrants. Un total de 17 comarques tenen un percentatge superior al 50 % de dones com a emigrants cap a municipis rurals. La zona on se situen els percentatges més elevats és a la província de Girona on se supera en totes les comarques rurals el 52 %.

Mapa 3: Percentatge d'emigrants joves sobre el total d'emigrants cap a municipis rurals (2000-2011)

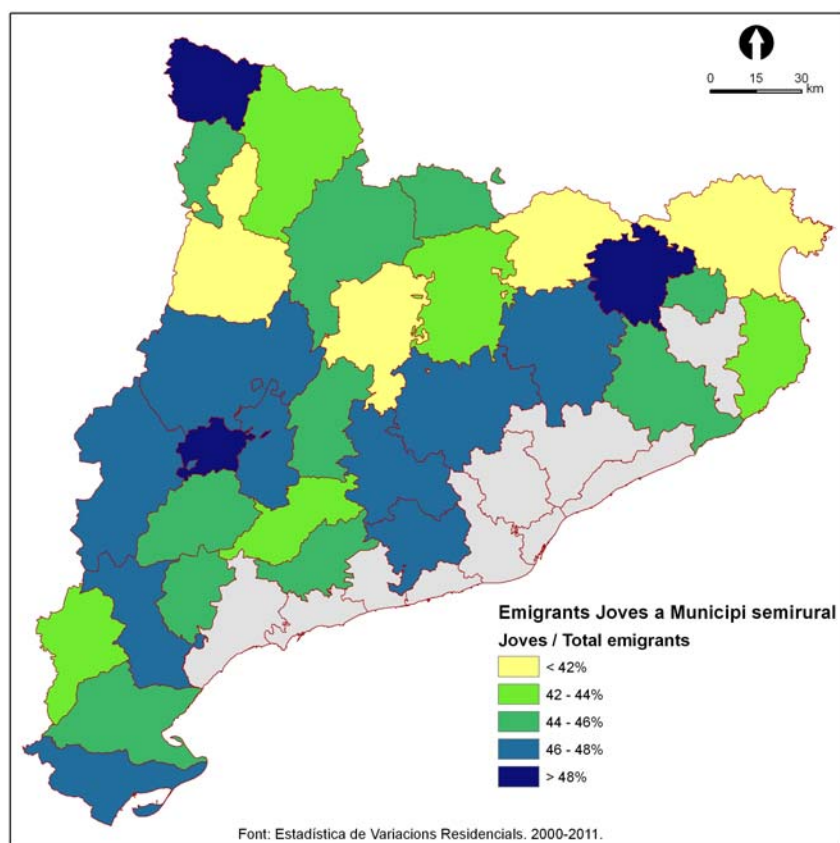

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

4.1.3-Tercer destí, municipi semirural

Amb aquesta destinació ens trobem amb una situació intermèdia (175.000 persones). Hi ha un nombre total d'emigracions cap a municipis semirurals que se situa per sobre dels que es produeixen cap a municipis rurals i per sota dels que es produeixen cap a municipis urbans. El pes dels joves en aquesta categoria de flux és del 45,7 %. Podem dir que el pes de la població juvenil augmenta a mesura que augmenta la grandària de la població de destí.

Mapa 4: Percentatge d'emigrants joves sobre el total d'emigrants cap a municipis semirurals (2000-2011)

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

Les tres comarques amb un pes més significatiu d'emigrants joves cap a municipis semirurals són La Garrotxa, la Val d'Aran i el Pla d'Urgell. Totes tres superen el 48 %. Cal dir que en aquesta categoria també s'hi inclouen algunes capitals comarcals que compleixen el requisit poblacional de la categoria. Els valors més baixos, per sota del 42 % els trobem a les comarques del Pallars Jussà, el Solsonès, el Ripollès i l'Alt Empordà.

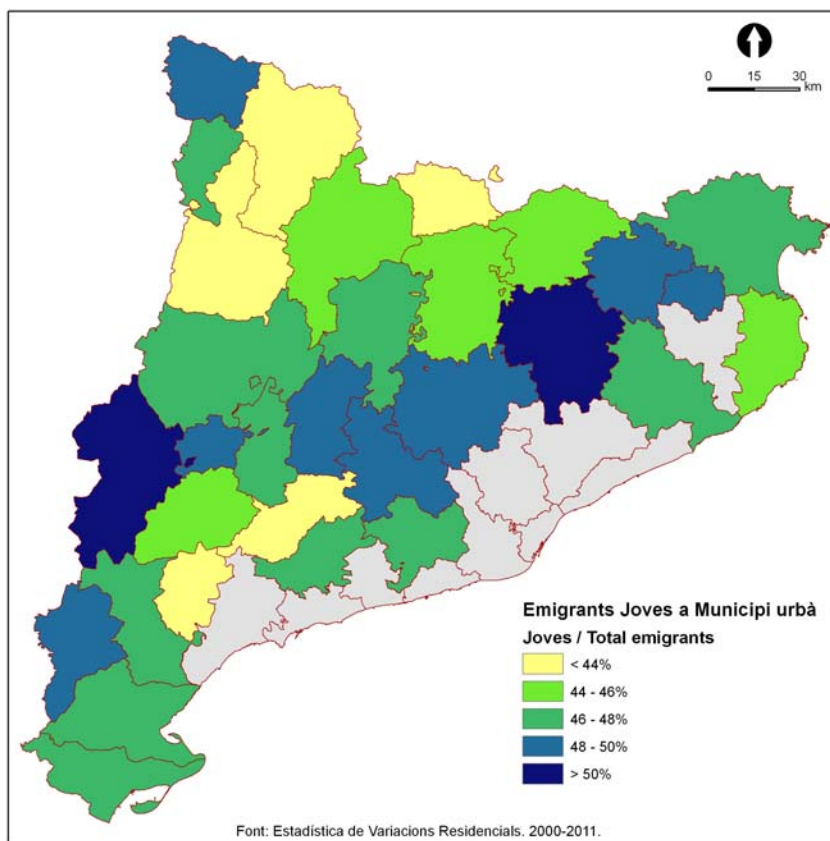
La paritat de sexes en aquesta categoria també és una de les principals característiques. De tota manera hi ha sis comarques que superen el 52 % de dones joves emigrants cap a municipis semirurals (Alt i Baix Empordà, el Pla de l'Estany, el Ripollès, la Cerdanya i el Solsonès).

4.1.4-Quart destí, municipi urbà

En aquest cas donem un cop d'ull a les destinacions cap a municipis de més de 10.000 habitants. Com hem anat avançant és la destinació que més emigrants rep (403.000). Pel

que fa al pes dels joves que emigren cap a municipis urbans, tot i no ser el percentatge més elevat de les destinacions analitzades (47,2%), sí que ho és en nombres absoluts.

Mapa 5: Percentatge d'emigrants joves sobre el total d'emigrants cap a municipis urbans (2000-2011)

Font: Projecte ODISSEU 2012. Estadística de variacions residencials. Institut d'Estadística de Catalunya.

Amb valors superiors al 50 % de joves en el total d'emigrants a municipis urbans, les comarques del Segrià i Osona són les capdavanteres, tot i que hi ha vuit comarques (Val d'Aran, el Pla de l'Estany, la Garrotxa, el Bages, el Pla d'Urgell, la Terra Alta i la Segarra) que situen els seus percentatges entre el 48 i el 50 %. Pel que fa al pes femení d'aquestes emigracions és molt proper a la paritat, però inferior al de les altres categories (49,8 %).

Es pot concloure que en les comarques rurals, els joves tenen més propensió a moure's cap a nuclis de major rang, mentre que en els processos de migració cap a nuclis petits el seu paper disminueix, passant a ésser un tipus de migració d'edats més adultes. En canvi, si ho analitzem des del punt de vista femení, la cosa varia. La presència de dones joves en els moviments emigratoris té un sentit contrari, hi ha una major proporció de dones a mida que disminueix la grandària del municipi de destí.

5-El procés de pèrdua poblacional (jove i no jove).

Un cop analitzats els moviments migratoris de les comarques rurals i quines són les principals destinacions dels i les joves de les comarques rurals, i en consonància amb el que hem estipulat en la primera part d'aquest treball, podem dibuixar quin és el procés de pèrdua poblacional de les zones rurals. Evidentment és un procés típic que es pot veure modificat.

En aquest procés de pèrdua poblacional hi intervenen directament les voluntats formatives i laborals de les persones que es mouen. Progressivament tenim la necessitat de passar dels nuclis més petits, dotats amb menys serveis, a nuclis cada cop més grans, a la recerca del que nosaltres busquem. El procés de pèrdua poblacional al món rural passa dels nuclis petits, a la seva capital comarcal, a la capital regional o ciutat mitjana i finalment acaba a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. El fet de realitzar tot el procés o quedar-se en el nucli d'origen o en algun punt entremig depèn, com hem dit, de la feina, dels estudis o de decisions de residència permanent. Tot i que a les zones rurals existeixen feines qualificades, aquestes estan més presents en àrees urbanes. Passa el mateix amb els estudis. La voluntat de cursar estudis superiors moltes vegades obliga a desplaçar-se a localitats on hi ha Universitat, les capitals provincials o a Barcelona. En zones rurals on la població és molt dispersa, resident en diversos nuclis en un mateix municipi o en masies, o on la presència de nuclis sense escola és elevada, la necessitat de mobilitat obligada per estudis comença ja a l'edat escolar o fins i tot preescolar.

6-Perquè ODISSEU se centra en joves universitaris?

Un cop identificats els diferents perfils de jove rural i analitzades les dades de migracions internes de les comarques catalanes posant el focus en quin és el destí dels joves que canvien de residència, es va decidir que el públic diana del projecte ODISSEU fos el jove que respon al perfil lineal expansiu (format a la universitat i que decideix implantar la seva residència definitiva en una zona urbana). La decisió es va basar en dos criteris. El primer, té a veure amb la distància de desplaçament i l'arrelament del jove amb el seu municipi d'origen. Per anar a estudiar a la universitat és necessari, a priori, un desplaçament més llarg i permanent durant uns dies a la setmana cosa, que com hem comentat, afavoreix el desarrelament. El segon criteri té a veure amb dades sobre emprenedoria. Segons el *Global Entrepreneurship Monitor (GEM)* el 2009

un 60% de les persones emprenedores potencials tenien estudis superiors. El mateix informe del 2012 situa la xifra en un 68%³.

El retorn de joves amb formació qualificada pot facilitar un potencial efecte multiplicador a l'hora de crear ocupació i per tant cohesionar les societats rurals i col·laborar de l'equilibri territorial. És evident que només focalitzant accions en aquest perfil de joves no és suficient per solucionar el problema de la manca de joves al món rural, però sí que pensem que ha de ser una de les prioritats, sobretot a l'hora de començar a treballar en aquesta temàtica.

7-El desenvolupament del projecte ODISSEU

La principal voluntat de la FMR i del projecte ODISSEU és plantejar accions a través de la implicació dels principals agents que incideixen en la transició entre els joves amb estudis superiors i el món laboral de les comarques rurals. Aquests agents són les universitats i centres de formació, les xarxes d'empresaris locals i les administracions que intervenen en les polítiques de desenvolupament rural, d'ocupació i de creació d'empreses i en les polítiques de joventut.

Per dur a terme aquestes accions es vol aprofitar tota la feina feta que ja existeix a les comarques rurals catalanes per no partir de zero. Existeix un teixit empresarial i professional així com entitats de promoció econòmica, que ja hi estan treballant i amb els que s'hi ha d'establir mecanismes de col·laboració per donar, si cap, més potencialitat a les zones rurals. En aquest sentit, la joventut és una peça clau, però no la única. Les comarques rurals poden acollir activitats que són estratègiques per al desenvolupament sostenible del país i que poden generar ocupació, com són les activitats vinculades al sector primari i la indústria agroalimentària, la generació i distribució d'energies renovables, el turisme i totes les activitats que hi estan relacionades o els serveis d'atenció a les persones.

En definitiva, revertir el procés de pèrdua de població juvenil de les comarques rurals passa per donar a conèixer als joves el territori i les oportunitats laborals que els pot oferir perquè en el futur considerin establir-s'hi definitivament i desenvolupar el seu projecte de vida en el medi rural. Ja sigui a l'hora d'anar-hi a treballar en alguna de les empreses existents, o bé per crear-ne una de pròpia.

---

³ <http://www.gemconsortium.org/>, <http://www.gem-spain.com/>

Bibliografia

- ALDOMÀ, I. (1999). *La crisi de la Catalunya rural*. Lleida: Pagès Editors.
- ALDOMÀ, I. (2009). *Atles de la nova ruralitat*. Lleida. Fundació del Món Rural.
- CRUZ, F. (2006) *Género, psicología y desarrollo rural: La construcción de nuevas identidades*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- DAAM, (2007). *Programa de Desarrollo Rural de Catalunya. Período de Programación 2007-2013*. Barcelona: Departament d'Agricultura, Ramaderia, Pesca, Alimentació i Medi Natural (DAAM), Generalitat de Catalunya.
- DÍAZ, C. (1997). *Estrategias familiares y juventud rural*. Madrid: Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación.
- DOMÍNGUEZ, M.; MONLLOR, N.; SIMÓ, M. (2010). *Món rural i joventut a Catalunya. Realitat juvenil i polítiques de joventut als municipis rurals de Catalunya*. Barcelona: Observatori Català de la Joventut Secretaria de Joventut. Generalitat de Catalunya.
- FUNDACIÓ DEL MÓN RURAL (2011a). “*Creació d’empreses i noves oportunitats d’ocupació en zones rurals. Detecció de nous jaciments d’ocupació i anàlisi de les polítiques i eines públiques de suport a la creació d’empreses i al seu finançament*”. Consulta en línia: <http://www.fmr.cat>.
- FUNDACIÓ DEL MÓN RURAL (2011b). “*Anàlisi de l’oferta: Entitats de la xarxa Inicia en les zones rurals*”. Consulta en línia: <http://www.fmr.cat>.
- FUNDACIÓ DEL MÓN RURAL (2010). “*Dones i serveis d’atenció a les persones al món rural català. Detecció de necessitats al territori. Informe complet*”. Lleida. Fundació del Món Rural.
- FUNDACIÓ DEL MÓN RURAL (2009). “*L’arrelament dels i les joves al territori rural català. Conclusions i línies de Treball*”. Lleida. Fundació del Món Rural.
- GENERALITAT DE CATALUNYA; PATRONAT CATALÀ PRO EUROPA (2005). *La política rural de la Unió Europea i la seva aplicació a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- GANAU, J.; PAÛL, D. (2010). Els àmbits territorials de la Universitat de Lleida. Sol·licituds en primera preferència (2008-2009); dins BELLET, C. (ed.) (2010): *La Universitat de Lleida en la ciutat i el territori*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, pp. 18-48.
- IBAÑEZ, T. (1988). *Ideologías de la vida cotidiana. Psicología de las representaciones sociales*. Barcelona: Sendai.

LLUVICH, E.; ORTEGA, M. (2004). *Els nous rurals del Pallars Sobirà*. Barcelona: Secretaria General de la Joventut, Generalitat de Catalunya.

TREPAT, E.; VILASECA A. (2008). *Ruralitat i immigració: la integració de les persones immigrades en el món rural català*. Lleida: Fundació del Món Rural.

TAFJEL, H.; TURNER, J. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. In: W. G. Austin i S. Worchel (Eds.) *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Brooks-Cole, pp. 33-47.

VILADOMIU, L.; ROSELL, J. (2010). *Creació d'empreses i noves oportunitats d'ocupació en zones rurals*. Lleida: Fundació del Món Rural.